

SZEMLE

VALERI YOTOV

VBOPBAZSENIETO I SZNARJAZSENIETO

Ot blgarszkoto szrednovekovie (VII–XI. vek)

(Zograf, H. n., 2004. 218 o., 80 rajzos tábla, 105 fénykép)

Tudománytörténeti jelentőségű műnek lehet tekinteni a bolgár régész, Valeri Yotov könyvét, főleg azért, mert az Al-Duna vidékének olyan leletanyagát adta közre, amely vagy ismeretlen volt eddig a szakma előtt, vagy pedig csak, régebbi, rossz technikai minőségű közlésből ismert. Yotov könyvének természetesen a régészeti anyag feldolgozása, elemzése és rendszerezése a legfontosabb része. Mondanivalóját azonban komplexebb tette azzal, hogy frott forrásokat (Bölcs Leó, VII. [Bíborbanszületett] Konstantin) is használt, amelyek számos adatot tartalmaznak a fegyverzetet, a lovassági felszerelést illetően.

A dolgozat két nagy egységet alkot:

1.) a dolgozat felépítésének ismertetése és indoklása (források, módszertan, használt terminológiák meghatározása) amit az előszóban végez el, nagyon jelentős jegyzetapparátussal;

2.) a régészeti anyag feldolgozása, értelmezése, rendszerezése, összegzése. Külön részt alkotnak az elemzett anyagot ábrázoló nagyon jó minőségű rajzok. Ki kell emelni azt is, hogy a leletanyag egy részéről kiváló minőségű fotókat is közöl, 1:1 méretben, jelentősen megkönnyítve ezzel az olvasó, vagy a részletek iránt érdeklődő szakember dolgát.

A könyv fő célja a fegyverzet és a lovassági eszközök rendszerezése, ám a szerző már a dolgozat elején hangsúlyozza a terminológiák pontos használatának, illetve az osztályozás és a tipológia helyes értelmezésének fontosságát. Módszeresen megmagyarázza az általa használt terminológiáit: *fegyverfajta* (nyílcsúcs, szablya, stb.), *fegyverkategória* (azonos funkciójú, pl. közelharc, távolsági fegyverek), *fegyvertípus* (ugyanazon fegyverfajta bizonyos ismérvek alapján szétválasztott darabjai, pl. rombusz nyílcsúcs), *fegyveraltípus* (egy típus különböző változatai), *fegyvercsoport* (több típus, mint pl. lapos nyílcsú-

cso). D. Clarke lineáris, százalékos tipológiai görbéjéről szólva (melynek alapján az azonos jegyekkel rendelkező tárgyak 30 %-a csoportba, 30–50 %-a típusba, 60–100 %-a változatokba sorolható) leszögezi, hogy a tipológiai séma nyitott, ki lehet egészíteni új tárgytípusokkal, illetve azok változataival.

A bolgár szerző fő érdeme, hogy minden egyes tárgykategóriát részletelemeire bontva és elemezve, igazi „német” alaposággal, nagyon részletesen kidolgozta a rendelkezésére álló régészeti leletanyag tipológiáját.

A magyar honfoglalás szempontjából oly fontos leletanyag vizsgálatát négy fejezetbe sorolva végezte el:

I. Távolsági fegyverek: íj, nyílcsúcsok

II. Közelharc és támadó fegyverek: kard, szablya, lándzsa-kopja, balta, harci kalapács, buzogány

III. Védőfegyverek: pajzs, sisak, páncélzat

IV. Lovassági eszközök: nyereg, kengyel, zabla, sarkantyú.

A négy fejezetbe sorolt tárgykategóriák eddig soha nem ismert mennyiségben kerültek közlésre, illetve rendszerezésre: összesen 847 fegyvert, fegyvertartozékot és lovassági eszközt dolgozott fel

Az I. fejezet 22 fjtartozéknak számító markolat- és végcsont, illetve 389 nyílcsúcs részletbe menő elemzését tartalmazza. Jelentős mennyiségben ismertet készenléti íjtegezek darabjainak számító függesztőket, illetve tegez-függesztőket (8 függesztőt, 12 nyíltegez-függesztőt).

A II. fejezetben tárgyalt közelharc fegyverek sokkal kisebb mennyiségben kerültek elő: egy egyélű, 5 kétélű kard, valamint a kardok szerelékéhez tartozó markolatgombok, keresztvasak révén kaphatunk betekintést a VIII–XI. századra datált kardokról. Jóval nagyobb mennyiségben maradtak ránk három

típusba sorolt kardhüvely-koptatók: a bulgáriai leletanyagból 15 példány ismert. A Kárpát-medencei késő-avar és honfoglalás kori szablyákkal, illetve szerelékeikkel szoros tipológiai és dekorációs egyezést mutató szablyák 17 darabja, valamint 36 szablyatartozék került bemutatásra (31 keresztvas, 4 függesztőfűl, 1 szablyakoptató).

A szűrőfegyverek közül a lándzsák leletanyaga mondható jelentősnek: 43 példány elemzésére került sor, két csoportba sorolva.

A balták tipológiai skálája jóval szélesebb: a 92 példány súlya alapján két csoportot alkot. Az első csoportot a 300–330 grammos, könnyű balták képezik. Elsősorban a lovasság harcolt velük, a második csoportba tartozó, 330 grammnál nehezebb példányokat főleg szerszámként használták. A könnyű baltákat formailag 6 típusba (azon belül pedig, a hatodikat leszámítva, A–C altípusokba) sorolta. A nehéz balták 3 típusában az első kettő három altípust tartalmaz, az utolsó pedig egyet.

A harci kalapácsnak nevezett, valójában kétkarú fokosok három, a lándzsás balta, egy példánya ismert. A támadó fegyverzet darabjai közül utolsónak a X–XI. században feltűnt, különféle anyagból (csontból-szarvból, kőből és fémből) előállított buzogánytípusok és korbacsvégek (vagy ostorbuzogányok) 47 példányát tette elemzés tárgyául.

A III. fejezet a bizánci forrásokból is jól ismert védőfegyverekkel foglalkozik. A nagy mennyiségben rendelkezésre álló, a támadó fegyverzethez tartozó leletanyaggal ellentétben a védőfegyverzet (pajzsok, sisakok és páncélzat) fennmaradt darabjainak száma csekély: két pajzs-fogógomb, illetve egy sisak ismert; páncélzat darabjai 24 lelőhelyről kerültek elő.

Az utolsó elemző fejezet, a IV., a lószerszámokkal foglalkozik. 36 lelőhelyről kerültek elő nyereg-résznek tartott csont- vagy fémdarabok. Az egyik legfontosabb lovas tartozék, a kengyel elemzésekor 53 példányt dolgozott fel, és 8 típusba, ezen belül pedig több altípusba sorolta a VIII–XI. századra datálható kengyelpéldányokat.

A harmadik kategória a sarkantyúk. 36 példány került elemzésre, 8 csoportba sorolta őket.

Egyértelmű hogy Yotov rendkívül következetes, az egyes vizsgált példányokat fő formai jellegzetességeik alapján csoportosító módszerének követése, X–XI. századdal foglalkozó, honfoglalás kori Kárpát-medencei

régészet számára is megfontolásra érdemesnek tűnik.

A leletanyag elemzését nagyon kimerítő következtetések követik. Yotov hangsúlyozza: a „hagyomány” és „nemzetközi hatás” problematikája a kora-középkori bolgár fegyverzet tekintetében folyamatos vita tárgya volt és maradt. A legtöbb esetben az illető tárgyról nem is állapítható meg hogy kereskedelmi darabról, avagy helyben készített, esetleg, a fegyverek esetében, idegen hadseregtől megszerzett darabról van-e szó. Ezért nagyon óvatosan, körültekintően kell kezelni ezeket a leleteket.

A 183. oldalon, Balkán-térképre vetítve, a különböző tárgykategóriák származási helyét, illetve provenienciáját illusztrálja roppant szemléltető módon. Három lehetséges irányt és hét kulturális közeget különböztet meg: 1. Bizánc (VII–XI. század); 2. Kelet-Európa: 2.a. korai bolgárok (VII. század), 2.b. magyarok (IX. század), 2.c. késői nomádok (besenyők) (X–XI. század), 2.d. varég-normannok (IX–XI. század); 3. Kárpát-medence: 3.a. avarok (VII–IX. század), 3.b. magyarok (X–XI. század).

Yotov művében nagyon szemléletesé válik az eddig magyar eredetűnek tartott szablya masszív Al-Duna menti jelenléte. Konkrét információink eddig is voltak szablyás sírokról Bulgária és a Havasalföld területéről is, azonban ilyen mennyiségűről elképzelésünk sem volt. Megemlítjük Platnești-299. sz. szablyás, részleges lovastemetkezést tartalmazó sírját, avagy a Bukarest–Tei-tó mellett feltárt szablyás, fokosbaltás lovastemetkezést. Ilyen konkrét információk birtokában feltehető a kérdés hogy vajon nem varég mintára, bizánci vagy bolgár hadsereghez szerződött magyar harcosokkal állunk-e szemben az Al-Duna vidékén?

A Kárpát-medencei 140-nel szemben csekélynek tűnhet a kb. 36 példány, ez azonban főleg annak tulajdonítható, hogy a Bolgár Birodalomban nagyon ritkának számít a fegyveres temetkezés, e szablyák pedig főleg szörvány- vagy telep-leletek. Egyértelművé vált viszont (mivel szablyát csak a könnyűlovasság használt), hogy jelentős számú könnyűlovasságot feltételezhetünk az Al-Duna vidékén, amelynek akár nomád eredete sem zárható ki. A szablyákkal kapcsolatban Yotov mindazonáltal szükségesnek tartja megjegyezni: „The known whole sabres and parts for them are definitely connected to tradition in the Bulgarian army, but it's apt to draw attent-

ion to the fact, that the closest parallels are among the Hungarian artifacts from the time of their migration from the Eurasian steppes to the middle Danube". Egy-egy hasonló, palmettás díszítésű darab (pl. függesztő fül) pedig majdnem részletekbe menően hasonlít a Kárpát-medencei példányokhoz. Nem kizárható azonos eredetük, ez azonban az etnikai elemzésekhez nem nyújt semmilyen bázist. Yotov nagyon egyértelműen elhatárolódik a tárgy = etnikum típusú felfogástól, aminek egyértelmű tanúbizonyságát is adja a 10., 203. és 211. oldalon.

A kölcsönhatás ugyanakkor fordítva is létezett: egyes Kárpát-medencében előkerült leletek esetében sikerült al-dunai hatást is kimutatni. Az Erdélyi-medencei Ecelről előkerült lándzsás hegyű harci kalapács párhuzamai Yotov munkájában Preszlavckóból, illetve egy ismeretlen bulgáriai lelőhelyről ismertek, melyeket a szerző romániai (Bukarest-Văcărești, Dragoslaveni, Radovanu) leletanyag segítségével a X. századtól keltezt. Úgy tűnik, az Erdélyi-medencébe dél felől érkezett ez a fegyvertípus (a Kárpát-medence más területein nem ismert).

Yotov munkája fő nehézségének a rendelkezésre álló leletanyag jellege bizonyult, és pedig azért, mert nagy része nem zárt régészeti objektumból származik (temetőre, illetve ennek kisebb egységére, sírra gondolunk), hanem szórványlelet, település- és várásatás eredménye. Éppen ezért a datálása is jóval bizonytalanabb, mintha temetőanyagot dolgozott volna fel, hiszen köztudott hogy a sírokat, illetve a temetőket a mellékletek, illetve térbeli- időrendi párhuzamaik segítségével sokkal, nagyobb biztonsággal keltezzük. Ezért is sajnálatos, hogy Yotov nem készített statisztikát leletanyagának származási jellegét illetően. Ha például meg szeretnénk tudni, hogy hány

szórvány, vagy temetőlelet áll a rendelkezésére, akkor a nagyon komplex és gondosan megszerkesztett leletanyag táblázatát kell végigkövetnünk. Ez jelentős módszertani hibának értékelhető.

Yotov szintézise révén képet kaptunk az Al-Duna vidékének déli területein előkerült VII–XI. századi fegyverzetéről és lószerszámokról. Csak remélhetjük, hogy a bukaresti román kollégák hasonló művel rukkolnak elő az Al-Duna északi részéhez sorolható Havasalföldről, illetve a jelenleg Romániához tartozó Dobrudzsa területéről (szükséges megemlítenünk hogy az utóbbi években jelentős számú, zárt objektumból származó szablya, kard, nyílcsúcs mellékletű sírt tártak fel a Duna északi partján fekvő Platonești-ben).

Yotov műve alapján számos beidegződött koncepciókat szükséges újragondolnunk a VII–XI. századi fegyvertörténettel kapcsolatban, és ennek a műnek a fényében végképp fel kellene adnunk a tárgy = etnikum típusú gondolkodásmódunkat. Komplex elemzési módja, az egész Kelet-Közép-Európára kiterjedő és kitekintő jellege, nagy mennyiségű régészeti leletközlése, és nem utolsósorban a rengeteg és elgondolkodtató Kárpát-medencei párhuzam a 2004-es év nagyon fontos régészeti és hadtörténeti munkájává avatja a bolgár régész művét.

Rá kell jönnünk, hogy a lokális elemek mellett fegyvertörténeti és hadászati szempontból legalább annyira fontos az egymást befolyásoló különböző, kisebb-nagyobb kulturális közegek kölcsönhatása, illetve, hogy a mi történelmünk sem (csak) Kárpát-medencei regionalitásban zajlott, hanem jóval szélesebb földrajzi spektrumban, amelyet örvendetesen egyre többen és egyre többször neveznek Kelet-Közép-Európának.

Gáll Ervin